

ДЕОНТОЛОГІЧНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЮРИСТА У ТРУДОВІЙ СФЕРІ

РУДАНЕЦЬКА Оксана Стефанівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права факультету управління, економіки та права Львівського національного аграрного університету

УДК 34 : 165.12

DOI 10.32782/LAW.UA.2021.3.24

Стаття посвячена деонтологічному правовому сознанию юриста. Указано, что правосознание расширяет возможности лица при реализации правовых норм. Правосознание помогает пропагандировать сознание правовой культуры, участвует в формировании законов и верховенства права.

Обобщенно, что правовое сознание определяется как процесс, посредством которого люди осмысливают свой опыт, опираясь на правовые категории и концепции. Его в научных кругах принято понимать как форму отражения правовых явлений, которое включает психические, интеллектуальные, эмоциональные и волевые процессы и состояния. Указано, что деонтологическое правосознание формируется путем накопления и функционального взаимодействия многих элементов.

Мотивировано, что юридическая деонтология является теоретической основой для создания актов деонтологического содержания путем имплементации высоких норм профессиональной этики. Они имеют двойное значение: с одной стороны, деонтологическое правосознание в трудовой сфере обогащает личность юриста, помогает должно реализовать свои профессиональные функции, защищать интересы прав и свобод граждан. С другой стороны, оно призвано унифицировать трудовые отношения среди юридических специалистов, сделать профессию юриста моральной, доброй, справедливой.

В заключении указано, что кодексы профессиональной этики имеют такие социальные функции и цели: определяют этические

указания и лучшие практики организации, которых следует придерживаться для честности, добропорядочности и профессионализма; содержат нормы превентивного и карательного характера, то есть для членов организации нарушения этического кодекса может привести к санкциям, включая освобождение. Кодекс содержит принципы, сформулированные как заявления об ответственности, основанные на понимании того, что общественное благо всегда является первоочередной; регулируют деловое поведение в пределах профессии и с другими членами общества; определяют профессиональные ценностные категории; способствуют соблюдению профессиональной и служебной дисциплины; способствует очищению профессии, увеличивая доверие к специалистам в области права, легитимизируют юриспруденцию и практическую юридическую деятельность.

Ключевые слова: деонтология, правосознание, профессиональная этика юриста, кодексы профессиональной этики, трудовые отношения, корпоративные нормы права.

Постановка проблеми

Оновлення правового поля, реформування юридичних норм, зміна соціально-правової реальності зумовлює потребу формування ефективного класу правозахисників. Звертаємо увагу, що тут йде мова не тільки про фахівців у галузі права, але й про представників влади, державних службовців, громадських діячів. Однак, усе ж професійний клас юристів формує основну па-

радикальну сутність правової реальності в кожній державі. Вони дотичні як до формування державної політики, так і до правореалізаційної діяльності. «В умовах розбудови незалежної Української держави постала нагальна потреба у висококваліфікованих фахівцях у сфері права, які б на високому рівні відстоювали права, гідність і честь людини, були носіями правди та справедливості, гуманізму та милосердя, служили еталоном виконання свого професійного обов'язку правника» [1, с.5].

Вагому роль у цьому ключовому правовому механізмі відіграє правова свідомість. Вона розширює можливості особи щодо реалізації правових норм. Правосвідомість допомагає пропагувати свідомість правової культури, бере участь у формуванні законів і верховенства права. Тому важливим науковим завданням є дослідження деонтологічних проявів правової свідомості юриста. У межах цього наукового доробку неможливо розкрити всі аспекти деонтологічної правосвідомості, оскільки поняття є доволі масштабним. Тому **метою наукової статті** є аналіз деонтологічної правової свідомості юриста у трудовій сфері суспільних відносин.

Стан дослідження

У відчизняній доктрині теорії та філософії права неодноразово розглядалась проблема правосвідомості та її аналізу. Питання про природу, елементи, значення правосвідомості знайшли безпосереднє відображення в дослідженнях О. В. Большакової, В. О. Котюка, В. П. Малахова, Л. Д. Мостовщикова, Є. В. Назаренко, Г. С. Остроумова, С.С.Сливки, Й. Ю. Фарбера, В. А. Чефранова, Л. С. Явича тощо. Однак проблеми деонтологічної правосвідомості юриста у трудовій сфері залишилися поза активною увагою науковців.

Виклад основних положень

Правова свідомість визначається як процес, за допомогою якого люди осмислюють свій досвід, спираючись на правові категорії та концепції. Її в наукових колах прийнято розуміти як форму відображення правових явищ, яка включає психічні, інтелектуальні, емоційні й вольові процеси та стани. Уза-

гальнують, що «специфічною формою свідомості є правова свідомість (правосвідомість) – система відбиття правової реальності в поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце та роль щодо забезпечення свободи особи й інших загальнолюдських цінностей» [2].

У свою чергу, «деонтологічна сфера представляє собою складну сітку взаємних вимог та зобов'язань особистості й суспільства, суспільства і колективу, колективу й особистості. Ці відносини мають належний характер, тобто вимагають від особистості способу життя, який відповідав би потребам суспільства. У загальному вираженні деонтологічні цінності є особливим видом духовних явищ, які задовольняють потреби культури в регулюванні соціальних відносин і вчинків людей» [3].

Юридична професія, з нормативної точки зору, повинна полягати в оволодінні нормативно-правовою інформацією та передбачати можливість застосування знань на практиці. Проте сучасне суспільство не може існувати в таких вузьких рамках. Право – це лише один з можливих регуляторів суспільних відносин. Не можна відкидати і додаткові норми, принципи, правила поведінки, що існують у соціумі, зокрема мораль, релігію, корпоративні норми, культурні парадигми тощо. Отож нині слід говорити про відхід від «сухого» нормативного легістського підходу у професії юриста і розширення її шляхом імплементації морально-ціннісних досягнень людства. Саме такий процес може забезпечити деонтологічне спрямування правосвідомості.

За твердженням корифея української філософії права С.С. Сливки, «деонтологічна правосвідомість юриста – це результат його правосвідомості, сформований під впливом правової інформаційної культури, при виконанні службового обов'язку» [4, с.107].

Як стверджують В.Д. Гапотій, О.Г. Мінкова, «деонтологічна правосвідомість — це інтелектуальна власність юриста, оскільки вона пов'язана з інтелектом та моральними принципами; це конкретизація його правосвідомості, що відповідає одній із функцій юридичної деонтології» [5, с.31].

Деонтологічна правосвідомість формується шляхом накопичення та функціональної взаємодії багатьох елементів. Більшість науковців погоджуються з тим, що обов'язковими складовими її повинні бути: правові знання, високий рівень поваги до права, політико-правова та соціальна активність особи. Вказані елементи забезпечується через суб'єктивні індивідуальні виміри інтелектуальних та емоційних процесів і станів.

Деякі науковці розширюють склад елементів, зокрема, В.М. Кравчук до них відносить деонтологічні принципи, які розуміє як «вихідні аксіоматичні вимоги до професійної діяльності юриста, що виконують функції соціальних орієнтирів його поведінки в різноманітних ситуаціях. Принципи юридичної практичної діяльності у концентрованому вигляді визначають її основні властивості, є похідними від принципів права, конкретизують і деталізують їх. Вони конкретизуються у нормативно-правових актах, професійних деонтологічних кодексах, правосвідомості юристів і суспільства в цілому; є критеріями оцінки власне самої діяльності, її результатів, рівня професійної культури юристів, основою їх юридичного професійного практичного мислення; забезпечують ціннісноорієнтаційний, результативний, психологічний, інформаційний вплив на взаємовідносини юристів з іншими суб'єктами, ведення юридичних справ, прийняття рішень, особливо у випадках, не врегульованих правовими, корпоративними, деонтологічними та іншими професійними нормами» [6].

Первинним серед елементів усе ж залишається правове знання та правове мислення. Чупринський Б.О. мотивує, що «юрист зобов'язаний володіти високорозвиненим правовим мисленням, бути здатним до швидкого аналізу, логічного виведення суджень, потрібних для прийняття правильних правових рішень. Розвинуте теоретичне мислення – це здатність особистості до засвоєння на високому рівні правових знань, узагальнення, розуміння наукових основ і принципів розвитку тих чи тих правових знань; уміння передбачати залежність і закономірність існування суттєвих зв'язків між правовими явищами» [7, с.65].

Для здобуття належного рівня деонтологічної культури вагомим є правова освіта та правове виховання. «Найважливішу роль у розвитку правової свідомості юристів відіграє раціонально побудована система етичного, трудового, правового, інтелектуального виховання, що здатна забезпечити формування в майбутніх фахівців активного життєстверджуючого менталітету, перетворення культури правової поведінки на невід'ємну властивість своєї особистості» [8, с.22].

Правове виховання повинно здійснюватися комплексно. Серед усіх видів виховання одним з найсуттєвіших є виховання у трудовій сфері. Зокрема саме професійна спільнота створює професійні (корпоративні) норми морально-етичного характеру. У цьому й проявляється особливість деонтологічної правосвідомості в трудовій сфері. Вона ґрунтується на корпоративних правилах поведінки морально-етичного характеру.

Юридична деонтологія є теоретичною основою для створення актів деонтологічного змісту шляхом імплементації високих норм професійної етики. Вони мають подвійне значення: з одного боку деонтологічна правосвідомість у трудовій сфері збагачує особу юриста, допомагає належно реалізувати свої професійні функції, захищати інтереси прав та свобод громадян. З іншого боку, деонтологічна правосвідомість покликана уніфікувати трудові відносини серед юридичних фахівців, зробити професію правника моральною, доброю, справедливою.

Особливість корпоративного (професійного) регулювання полягає у поєднанні правових та моральних норм у деонтологічних кодексах професійної поведінки, призначених для юристів чи правоохоронців.

Аналізуючи «акти деонтологічного змісту», М. Пендюра розглядає їх як нормативну основу юридичної деонтології, виокремлюючи, зокрема, такі: «етичні або деонтологічні кодекси (правила поведінки) професійних груп юристів, які прийняті в державі – кодекси національних об'єднань (корпорацій) юристів, етичні або деонтологічні кодекси, канони (правила поведінки) юристів, які затверджені як міжнародні стандарти – кодекси міжнародних об'єднань юристів; законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти

держави в тій їх частині, у якій містяться нормативні приписи етичного (деонтологічного) змісту – національне законодавство» [9, с.103].

Як соціальний інститут «деонтологічні норми і відповідні етичні кодекси (кодекси етики, кодекси честі, деонтологічні кодекси) дають професіоналу орієнтири в соціальній практиці, підказують, як варто відповідати своїй соціальній функції, ролі, статусу при будь-яких професійних діях. Нормативно-орієнтуючі соціальні інститути відіграють у суспільній практиці професійних груп роль механізмів морально-етичної орієнтації і регуляції поведінки. Їх мета – надати поведінці і мотивації моральної аргументації, етичної основи» [10, с.251].

Професійний етичний кодекс пропонує набір рекомендацій, які команди або організації можуть використовувати для прийняття правильних рішень на робочому місці. Це дозволяє встановити базові очікування щодо того, що є соціально прийнятним і як фахівці повинні підходити до проблем. Хоча створення та підтримка професійного етичного кодексу займає деякий час, це може допомогти працівникам працювати сумлінно та добросовісно, що може допомогти створити здорове робоче середовище.

Акти професійної етики встановлює обов'язкові правила поведінки, що відповідають моральним критеріям та традиціям юридичної професії, а також міжнародним стандартам та правилам професійної поведінки, яких усі фахівці повинні дотримуватися під час своєї професійної діяльності. До прикладів таких професійних кодексів у юридичній професії можна віднести: Бангалорські принципи поведінки суддів [11]; Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [12], Європейський кодекс поліцейської етики [13] тощо. В Україні діє Кодекс професійної етики судді [14], Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів [15], Правила адвокатської етики [16].

Юристи зобов'язані дотримуватися професійного етичного кодексу, який існує незалежно від особливостей їх трудових відносин. Як вказує професор Жаровська І.М., обізнаність з правовими приписами і вміння користуватися ними, у разі необхідності за-

хищати всіма доступними шляхами» є складовими правової культури та правосвідомості [17, с.27].

Щоб діяти відповідально, вони повинні замислюватися про більш широкі наслідки своєї роботи, послідовно підтримуючи суспільне благо. Так, Правило 1.1 «Типових правил професійної поведінки Американської асоціації адвокатів» говорить: «Адвокат повинен надавати клієнту компетентне представництво. Для компетентного представництва потрібні юридичні знання, вміння, ретельність та підготовка, достатньо необхідні для представництва» [18].

Висновок

Отже, проведений аналіз дає можливість нам узагальнити, що кодекси професійної етики мають такі соціальні функції та цілі:

- визначають етичні вказівки та найкращі практики організації, яких слід дотримуватись для чесності, добросовісності та професіоналізму;
- містять норми превентивного та карального характеру, тобто для членів організації порушення етичного кодексу може призвести до санкцій, включаючи звільнення. Кодекси містять принципи, сформульовані як заяви про відповідальність, засновані на розумінні того, що суспільне благо завжди є першочерговим;
- регулюють ділову поведінку в межах професії та з іншими членами суспільства;
- визначають професійні ціннісні категорії;
- сприяють дотриманню професійної та службової дисципліни;
- сприяє очищенню професії, таким чином збільшуючи довіру до фахівців у галузі права, легітимізують юриспруденцію та практичну юридичну діяльність. Проліструємо останнє на прикладі. Кодекс професійної поведінки Британської Колумбії у ст.2.1-5 (а) вказує, що адвокат повинен сприяти збереженню честі та чесності адвокатської професії, повинен викривати перед належними трибуналами без побоювань чи прихильності, непрофесійну чи нечесну поведінку будь-якого іншого адвоката і повинен без вагань здійснювати захист проти будь-якого адвоката, якого стверджують, що образив клієнта [19].

Література

1. Юридична деонтологія і професійна етика та логіка для юристів: навчально-методичний практикум для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей «Право» і «Міжнародне право». Тернопіль, 2019. 116 с.
2. Большакова О. В. Тенденції трансформації правосвідомості громадян у період перехідного розвитку українського суспільства: соціально-філософський аспект *«Перспективи»*. *Соціально-політичний журнал*. 2020. № 3. С. 37-43
3. Гладчук Д. І. Деонтологічні засади поліцейської діяльності: зміст, сучасні вітчизняні стандарти *Juris Europensis Scientia*. 2020. №4. С. 10-14
4. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник. Вид.6-те. К.: Атіка, 2015. 296 с.
5. Гапотій В.Д., Мінкова О.Г. Юридична деонтологія: навчальний посібник Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 146 с.
6. Кравчук В.М. Верховенство права як деонтологічний принцип юридичної практичної діяльності *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: [Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 16-17 квітня 2021 р.]. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 269 с.
7. Чупринський Б. О. Правова культура як основний складник професійної культури юриста. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. №2. С.65- 70.
8. Бахновська І.П., Лалуєва А.О. Правосвідомість юриста: шляхи формування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 20-23.
9. Пендюра М. М. Уніфікація норм поліцейської деонтології. *Кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку*: матеріали науково-теоретичної конференції (2 червня 2016 року) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазніук, Д. О. Тихомиров. Київ: НАВС, 2016. С. 101–104
10. Поліцейська деонтологія: навчальний посібник / за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 316 с.
11. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006. Офіційний сайт ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67
12. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: Кодекс, Міжнародний документ від 01.10.1988. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text
13. Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001)10. Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>
14. Кодекс професійної етики судді: затв. V з'їздом суддів України 24.10.2002 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0004415-02#Text>
15. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: затв. Всеукр. конфер. прокурорів 27.04.2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>
16. Правила адвокатської етики: затв. Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 09.06. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
17. Жаровська І.М. Доступність права: теоретико-правові проблеми:[Монографія]. Львів: вид. ЛКА. 208 с.
18. Model Rules of Professional Conduct 2020 by the American Bar Association. URL: https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_table_of_contents/
19. Code of Professional Conduct for British Columbia. 2013. Chapter 2 – Standards of the Legal Profession awsocty. URL: bc.ca/support-and-resources-for-lawyers/act-rules-and-code/code-of-professional-conduct-for-british-columbia/chapter-2---standards-of-the-legal-profession/

DEONTOLOGICAL LEGAL AWARENESS OF A LAWYER IN THE LABOR SPHERE

Annotation. The article is devoted to the deontological legal consciousness of a lawyer. It is indicated that legal awareness expands a

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено деонтологічній правовій свідомості юриста. Вказано, що правосвідомість розширює можливості особи щодо реалізації правових норм. Правосвідомість допомагає пропагувати свідомість правової культури, бере участь у формуванні законів і верховенства права.

Узагальнено, що правова свідомість визначається як процес, за допомогою якого люди осмислюють свій досвід, спираючись на правові категорії та концепції. Її в наукових колах прийнято розуміти як форму відображення правових явищ, яка включає психічні, інтелектуальні, емоційні й вольові процеси та стани. Вказано, що деонтологічна правосвідомість формується шляхом накопичення та функціональної взаємодії багатьох елементів.

Мотивовано, що юридична деонтологія є теоретичною основою для створення актів деонтологічного змісту шляхом імплементації високих норм професійної етики. Вони мають подвійне значення: з одного боку, деонтологічна правосвідомість у трудовій сфері збагачує особу юриста, допомагає належно реалізовувати свої професійні функції, захищати інтереси прав та свобод громадян. З іншого боку, деонтологічна правосвідомість покликана уніфікувати трудові відносини серед юридичних фахівців, зробити професію правника моральною, доброю, справедливою.

У висновку вказано, що кодекси професійної етики мають такі соціальні функції та цілі: визначають етичні вказівки та найкращі практики організації, яких слід дотримуватись для чесності, добросовісності та професіоналізму; містять норми превентивного та карального характеру, тобто для членів організації порушення етичного кодексу може призвести до санкцій, включаючи звільнення. Кодекси містять принципи, сформульовані як заяви про відповідальність, засновані на розумінні того, що суспільне благо завжди є першочерговим; регулюють ділову поведінку в межах професії та з іншими членами суспільства; визначають професійні ціннісні категорії; сприяють дотриманню професійної та службової дисципліни; сприяє очищенню професії, таким чином збільшуючи довіру до фахівців у галузі права, легітимізують юриспруденцію та практичну юридичну діяльність.

Ключові слова: деонтологія, правосвідомість, професійна етика юриста, кодекси професійної етики, трудові відносини, корпоративні норми права.

person's ability to implement legal norms. Legal awareness helps to promote the consciousness of legal culture, participates in the formation of laws and the rule of law.

It is generalized that legal consciousness is defined as a process by which people comprehend their experience based on legal categories and concepts. It is understood in scientific circles as a form of reflection of legal phenomena, which includes mental, intellectual, emotional and volitional processes and states. It is indicated that deontological legal consciousness is formed through the accumulation and functional interaction of many elements.

It is motivated that legal deontology is a theoretical basis for the creation of acts of deontological content through the implementation of high standards of professional ethics. They have a double meaning: on the one hand, deontological legal awareness in the labor sphere enriches the personality of a lawyer, helps to properly implement their professional functions, protect the interests of the rights and freedoms of citizens. On the other hand, deontological legal awareness is designed to unify labor relations among legal professionals, to make the legal profession moral, good, fair.

The conclusion states that codes of professional ethics have the following social functions and goals: identify ethical guidelines and best practices of the organization, which should be followed for honesty, integrity and professionalism; contain rules of preventive and punitive nature, ie for members of the organization violation of the code of ethics can lead to sanctions, including dismissal. Codes contain principles formulated as statements of responsibility based on the understanding that the public good is always paramount; regulate business behavior within the profession and with other members of society; determine professional value categories; contribute to the observance of professional and service discipline; contributes to the purification of the profession, thus increasing trust in legal professionals, legitimize jurisprudence and practical legal activities.

Key words: deontology, legal awareness, professional ethics of a lawyer, codes of professional ethics, labor relations, corporate law.